

סימן נא

זרעים מורעלים האם חייבים בתרו"מ

שאלה

מי שקונה זרעים מחברה המשווקת זרעים מובחרים ומוכנים לזריעה, אשר בדרך כלל הם עוברים גם חיטוי נגד מזיקים והם מורעלים ואינם ראויים לאכילת אדם, האם חייב להפריש מהם תרו"מ, או שמותר לו לזרעם בטבלם. (ומסתמא טבל גמור הם, משום שהזרעים נמכרים לחברות ידועות ישירות מהקרקע ואינם עוברים בצינורות השיווק הרגילים, חוץ מזרעי החיטה שיש להניח שהפרישו מהם תרו"מ).

תשובה

א. טבל אסור בהנאה של כילוי, וזריעה הנאה של כילוי היא, וא"כ חייבים להפריש תרו"מ כדי שיהיה מותר ליהנות מהם הנאה של כילוי. ועיין תוס' שבת (כ"ו ע"א ד"ה אין) שלמדו זאת מטבל טמא, מה טבל טמא אין לך בו אלא משעת הרמה ואילך ומשם מותר ליהנות מהתרומה הנאה של כילוי, ולפני כן לא. ה"ה בטבל טהור, לפני הרמה אסור ליהנות ממנו הנאה של כילוי. אמנם מה שאני מסתפק הוא, אם זרעים אלו, שאינם ראויים לאכילת אדם, שהרי מורעלים הם, האם חייבים בתרו"מ? דנהי שהחברה שהרעילה אותם מבלי להפריש עברה על הנאה של כילוי (אם נניח שהרעלתם של הזרעים ככילויים דמי) אך החקלאי, שרכש את הזרעים ורוצה לזרעם — פטור מהפרשת תרו"מ. זה ברור, שדבר שמעיקרו לא היה ראוי לאכילת אדם — פטור מהפרשת תרו"מ, כגון שלא הביאו שליש, כהאי דמעשרות ריש פ"א: "כלל

אמרו במעשרות כל שהוא אוכל..." אך דבר שהיה אוכל, ועתה אינו ראוי לאכילה מהו? והנה במעשרות (פ"א מ"ד), וכ"ה בחולין (כ"ה ע"ב): "החייב בשקדים המרים פטור במתוקין. החייב במתוקים פטור במרים" ור"ל שקדים מרים, בתחילתן ראויים הם, ובסופם אינם ראויים, ופטור מהם, אע"פ שבתחילתם ראויים היו ואח"כ נעשו מרים, נפקע מהם חיוב תרו"מ.

מיהו י"ל, דהתם, שבאו לעונה"מ היו ראויים להפרשה. אח"כ נדחו לפני שנתחייבו לגמרי בגמר מלאכה. אך בנ"ד שכשנגמרה מלאכתן היו עדיין ראויים לאכילה, ורק אח"כ נפסלו מאכילה, מי ימר שנדחו מחיוב הפרשה?! (כעין זה אמרו בפסחים ל"ג ע"א לחלק בין היתה לו שעת הכושר ללא היתה לו שעה"כ). אך להלכה קי"ל כהא דאורי ר' חנינא בצפורי כר' ישמעאל בר' יוסי וכדברי האומר זה וזה לפטור, דשקדים המרים לעולם פטורין בין גדולים ובין קטנים (וכדפי' התוס' בחולין — עיין רמב"ם פ"א מהל' מעשר הל' ט' ובכ"מ). כלומר, גם כשהיו ראויים לאכילה נפטרו מתרו"מ, כי זהו מין פטור, ואין משם כלל ראייה לנ"ד.

ב. ובקידושין (מ"ו ע"ב):

"והתנן, התורם קישות ונמצאת מרה, אבטיח ונמצא סרוח תרומה ויחזור ויתרום, שאני התם, דמדאורייתא תרומה מעליא היא מדר' אילעי, דא"ר אילעי מנין לתורם מן הרעה של היפה שתרומתו תרומה? שנאמר ולא תשא עליו חטא" מצינו איפוא דגם קישות מרה ואבטיח סרוח שאינם ראויים עוד לאכילה, נשארו

וכבר תמה המהרש"א על דבריהם: שהרי הנאה של כלוי אסורה גם בטבל טהור וכמו שכ' בדף ט' (ד"ה כד). אולם התוס' כתבו שם, שרש"י בשבת לא פירש כן. ואכן רש"י בשבת כ"ו כתב דמה"ת לא מצינו איסור מפורש להנאה של כלוי, אלא בטבל טמא. בטבל טהור האיסור הוא רק באכילה, אלא שמק"ו למד רש"י, דכש"כ טבל טהור אסור בהנאה של כלוי. ותוס' (שם ד"ה אין) תמהו עליו, מאי כש"כ איכא? ופירשו כשיטתם בפסחים (ט' ע"א), דילפינן טמא מטהור לאחר הרמה וטהור מטמא לפני הרמה. וא"כ אפ"ל, דהתוס' בפסחים ל"ג ע"ב סברי כפירושו של רש"י בשבת כ"ו, שטבל טהור לא נאסר במפורש בתורה בהנאה של כלוי, אך לית להו הק"ו של רש"י, וכמו שכ' התוס' בשבת כ"ו.

אולם בערוה"ש (תרומות, ס' נ"ט, ס"ט) למד מדברי התוס' דין חדש, דטבל שנאסר באיסור נוסף המותר בהנאה מותר אותו הטבל בהנאה של כלוי. משום שסובר כנראה בדעת התוס', שבאמת בדרך כלל טבל טהור אסור בהנאה של כלוי, אך הכא מיירי בטבל חמץ, לריה"ג שחמץ מותר בהנאה (עיי' תוס' פסחים ל"ג ע"א ד"ה תתן, דהסוגיא כולה אזלא אליביה), ולכן אמרו שטבל טהור שהחמץ מותר בהנאה של כלוי. ובטעם הדבר כתב, מכיון שחמץ אסור באכילה, אין הוא בר הפרשה. והרי כל איסור הנאה של כלוי בטבל למדנו מדין הרמה, דרק לאחר הרמה מותר בהנאה של כלוי, אך לפני הרמה אסור. וטבל זה, שאינו בר הרמה, מותר בהנאה של כלוי. ופירושו מדויק בלשון התוס', שלא חילקו בין טבל טמא לטבל טהור, אלא בין טבל טמא לטבל חמץ. ודו"ק.

עכ"פ מצינו מחלוקת בין רנב"י לר"ה

בחיוב תרו"מ, דאל"כ, אמאי מדאורייתא תרומתו תרומה, הא הו"ל מן הפטור על החיוב? ואי"ל דקישות מרה ראויה קצת לאכילה, דהתוס' ביבמות (פ"ט ד"ה אין) חילקו בין דין המשנה בסוף פ"ב דתרומות, דאי"ל התם דאם תרם מן הרע על היפה תרומתו תרומה, לבין המשנה בריש פ"ג דתרומות, דהתורם קישות ונמצאת מרה תרומה ויחזור ויתרום, דמן הרעה על היפה ראויה קצת, ולכן לא יחזור ויתרום. אך בקישות ונמצאת מרה אינה ראויה כלל, כתרומה טמאה, ולכן יחזור ויתרום, וכ"כ בר"ש בתרומות פ"ב מ"ב. (ועיי' כרם-ציון, הלכות פסוקות עמ' פ"ב בגאון צבי, דפליגי בזה הבבלי והירושלמי). מבואר איפוא שגם דבר שאינו ראוי כרגע לאכילה כלל חייב בתרומה מכיון שהיתה לו שעת הכושר.

ג. ובפסחים (ל"ג ע"א): "אמר מר: בד"א? במפריש תרומה והחמיצה אבל הפריש חמץ תרומה ד"ה אינה קדושה. מנה"מ? אמר רנב"י: אמר קרא: תתן לו – ולא לאורו". (רש"י: אפילו היא ראויה להסיק, הואיל ואינה ראויה לאכילה). לדעה זו, רק היכא דלא היתה לו שעה"כ, כגון שהחמיצה במחובר אין תרומתו תרומה, אבל היכא דהיתה לה שעה"כ, כגון שהחמיצה בתלוש, ה"נ דקדשה. "ר"ה בריה דר"י אמר, אמר קרא: ראשית – ששייריה ניכרין לישראל. יצתה זו שאין שייריה ניכרין". משמע שבשאלה זו, האם טבל שהיתה לו שעת הכושר ואח"כ נפסל מאכילה – חייב בתרו"מ, היא מחלוקת אמוראים רנב"י ור"ה בר"י.

והקשו בתוס' (ל"ג ד"ה אמר קרא) והא מעיקרא הוה אסירא בהנאה של כלוי ומשעת הרמה ואילך מדליקין בו? ותרצו, דרק בטבל טמא אסורה הנאה של כלוי, אבל בטבל טהור, הנאה של כלוי מותרת.

ועיין בס' כרם-ציון (אוצר התרומות מעמ' קצ"ג), במאמרו של הגרש"ז אוירבך, שמפרש, דהרמב"ם סובר כשתי הדעות בגמ', הן של רנב"י ד"תתן לו ולא לאורו" ובין של ר"ה בריה דר"י דבעינן שייריה ניכרין. ומה שלא הביאם להלכה, משום דלדידן, דקי"ל חמץ בפסח אסור בהנאה, אין נפ"מ מהנ"ל למעשה. וא"כ, בניד"ד, יש לפטור מחיוב תרומה.

ד. אלא שיש להקשות ממה שהבאנו מקישות מרה ואבטיח סרוח, דאע"פ שאינם ראויים לאכילה מועילה הפרשתם מה"ת! ויש לחלק בין דבר שאינו ראוי לאכילה מצד הדין לדבר שאינו ראוי לאכילה מצד המציאות. חמץ אסור באכילה מצד הדין בעוד שאבטיח סרוח אינו ראוי מצד המציאות.

וניד"ד דומה לדבר שאינו ראוי מצד הדין, דהא אין הרעל ניכר במציאות, אלא שאנו יודעים שמי שיאכל מהגרעינים יורעל ח"ו, וא"כ אסור לאכול את הזרעים מדין "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם" ודמי לחמץ ולא לאבטיח סרוח. אך הנחתנו, שדבר שאינו ראוי מצד המציאות חייב בתרו"מ ודבר שאינו ראוי מצד הדין פטור, לא מסתברת. כי הסברה הישרה היא הפוכה. דבר האסור רק מצד הדין קל יותר מדבר שאסור מצד המציאות, וזכר לדבר היזק שאינו ניכר שהוא קל יותר מהיזק הניכר. וצ"ע.

והנה בירושלמי תרומות (פ"ג ה"א) הובאה תוספתא:

"תרם חבית ונמצאת מגולה, אבטיח ונמצא נקור תרומה ויחזור ויתרום. חברייא בעון קומי ר' יוסי: מה דינא לטמא? אמר לון: טמא בעינו הוא, שגרמה תרומה, ברם הכא עפר הוא".

בדר"י, בחמץ, המותר בהנאה ואסור באכילה, אם יש בו חיוב הפרשת תרומה או לא. לרנב"י, אם היתה לו שעה"כ — חייב בתרומה, לר"ה בריה דר"י, אף אם היתה לו שעה"כ, פטור מתרומה, משום שאין שייריה ניכרין, דהיינו ראויים לאכילה לישראל (כפי שנוסח הדבר בפירוש הר"ח: "בעינן ראשית שייריה מותר לישראל, זאת תרומת חמץ בפסח שייריה אסורה לישראל"). וא"כ בנד"ד, מכיון שאין הטבל ראוי כרגע לאכילה אין כאן שייריה ניכרין. לר"ה בריה דר"י, פטור מלהפריש תרו"מ, ולרנב"י, כיון שהיתה לו שעה"כ, חייב להפריש. ועלינו לברר איפוא, כמי ההלכה.

וממה שפ' הרמב"ם בפ"ג מהל' תרומות ה"ה, ד"הנושה כל גרנו תרומה לא אמר כלום", משמע שסובר כר"ה בריה דר"י, דבעינן שייריה ניכרין, אין ראיה. דבודאי גם רנב"י יודה להלכה זו, דלא נתקלנו במחלוקת התנאים במשנה אם צריך להשאיר שריים או לא, ולא נחלקו אלא כשהשריים קיימים במציאות, אלא שאסורים באכילה.

ועיין מרה"פ על הירושלמי פ"ב דתרומות ה"א, שהארין להוכיח דלהלכה לא קי"ל כרנב"י, דלדידה היכא דטבל טמא שלא היתה לו שעה"כ פטור מתרומה, ואנן קי"ל דאפי' טבל טמא, שלא היתה לו שעה"כ חייב בתרו"מ.

אולם עי"ש, שלדעתו קי"ל כר"נ אמר רבה בר אבוב בשבת (כ"ב ע"א), דדריש "לך — שלך תהא להסיקה תחת תבשילך" ולדרשה זו, אפי' חמץ, דמותר בהנאה, חייב בתרומה, דהא "שלך תהא להסיקך תחת תבשילך". וא"כ, גם כר"ה בריה דר"י לא קי"ל, דאיהו פירש כן אליבא דמ"ד חמץ מותר בהנאה. אך לדידן, דחמץ אסור בהנאה, לא קי"ל הכי.

מבואר, איפוא, שגם על חמץ, אע"פ שאינו חייב בהפרשת תרו"מ, חל איסור טבל. (ומכאן ראה שאין איסור טבל תלוי בהפרשת תרו"מ. דהנה מצינו שיש פירות שפטור מלהפריש עליהן תרו"מ ובכ"ז חל עליהם איסור טבל עיין אתון דאורייתא סי' ה').

אמנם שם בסי' י"ח הר"א לופטביר פי' את הירושלמי באופן אחר: דע"ז, ר"ל, ע"ז של עכו"ם, שיש לה ביטול, ושפיר חשוב שייריה ניכרין. ובחמץ איירי בחלה, וכיון שלענין תרומה היתה לה שעה"כ חל חיוב חלה, דחלה — תרומה איקרי. (עיי"ש שפי' גם באופן אחר, דע"ז היינו של ישראל. וכיון שפקע איסור אחד והוא איסור טבל הוא שייריה ניכרין ורק לריה"ג אמרינן דחמץ לא מקרי שייריה ניכרין דלדידיה חמץ מותר בהנאה ואינו חל על איסור טבל. וכשהפריש פקע איסור טבל וחל איסור חמץ ולא אהני ההפרשה ולא כלום ע"ש).

א"כ ניד"ד תלוי לכאורה במחלוקת האחרונים הנ"ל: להר"מ זמבה, נהי דלא חייב להפריש תרו"מ, אך איסור טבל נשאר, ואסור בהנאה של כילוי. ולהר"א לופטביר אפ"ל, שאיסור טבל וחיוב הפרשה תלויים זב"ז. וכך, כשיש חיוב הפרשה חל איסור טבל, אך כשאין חיוב הפרשה אין גם איסור טבל. ובנד"ד, שאין חיוב הפרשה, אין גם איסור טבל, והזרעים מותרים בהנאה של כילוי.

מיהו, גם להר"מ זמבה יתכן לומר, שאע"פ שיש דין טבל בניד"ד, אך איסור הנאה של כילוי תלוי בחיוב הפרשה. דהרי כל אה"נ של כילוי נלמד מדין הרמה, דכמו שהטבל אין לך בו אלא בשעת הרמה הנאה של כילוי ולפני כן לא, ה"ה בטבל טמא. אך במקום שאין חיוב הרמה אין איסור הנאה של כילוי בטבל.

ו. אלא שכל דיונונו מבוסס על ההשוואה

ועיין בביאור הגר"א שפי', דטמא ראוי מצד עצמו לאכילה, ורק לאחר שנעשה תרומה, התרומה היא שאוסרתו באכילה. אך אבטיח שנמצא נקור גם בהיותו חולין, עפר בעלמא ולא אוכל הוא, ואינו ראוי לתרומה. ואולי יש לחלק בין אבטיח סרוח, שאמנם אינו ראוי לאכילה, אך אם אדם יאכלנו לא יסתכן, דלא פקע מיניה שם אוכל, משא"כ אבטיח נקור, שיש סכנה באכילתו, פקע מיניה שם אוכל מכל וכל.

עו"ל, דכל שראוי לאכילה לבע"ח, שם אוכל על זה, כהא דאמרינן (פסחים כ"א ב') דכדי להפקיע שם איסור בעינן נבלה שאינה ראויה לכלב, אך זו שאינה ראויה לגר בלבד, עדיין נבלה היא (אמנם לא לכל הדעות, אך הכי קי"ל להלכה), משא"כ דבר שאינו ראוי לאכילה אפילו לבע"ח, לאו שם אוכל ע"ז. (ועי' להלן שהירושלמי הנ"ל חולק כנראה על הבבלי בשאלה זו של דבר שאינו ראוי לאכילה מצד איסור סכנה).

ה. אולם מכל זה לא מוכח, אלא שדבר שאינו ראוי לאכילה אינו ראוי גם להפרשה ופטור מתרו"מ. אך יתכן שאיסור טבל בעינו עומד. עיין בשו"ת זרע-אברהם (סי' י"ז) בתשובתו של הגר"מ זמבה, שהביא את הירושלמי בפסחים פ"ב ה"ג: "נעשה כרי והשתחוה לו ומירחו ואח"כ אכלו... משום טבל אינו לוקה, ומשום ע"ז לוקה. איסור חמור חל על איסור קל ואין איסור קל חל על איסור חמור". מבואר, איפוא, שגם דבר שאינו ראוי לאכילה ואפילו אסור בהנאה, יש בו בעצם איסור טבל ורק מלקות אינו לוקה עליו משום שאין איסור חל על איסור. וכן לענין חלה: "ד' רבעין בפנ"ע וחימצן וד' רבעין בפנ"ע וחימצן ועירבן, אם התרו בו משום אוכל טבל אינו לוקה, משום אוכל חמץ — לוקה, שאין איסור קל חל על איסור חמור".

בשיריים ואל"כ לא קרינן ביה ראשית".
 (והוכיח זאת מטבל חמץ, שגם כאשר חל איסור
 טבל וכגון דאחמיץ כשהוא טבל בכ"ז אין שיריה
 ניכרים כי השיריים אסורים באכילה. ונלענ"ד
 בכונת דבריו, שאפילו לר"ש שחמץ שעבר עה"פ
 אסור רק מדרבנן. מכיון שסו"ס השיריים יהיו
 למעשה מנועים מאכילה בפועל אחרי הפסח, אין
 כאן שיריים ניכרים ואין חובת הפרשה בטבל זה,
 וממילא הטבל מותר בהנאה של כילוי וה"ה כאן).

מסקנה

הלכה למעשה יש לסמוך על הוראתו של
 החזו"א. בפרט כשמדובר בחיטה לזרעים
 שיש להחשיבה לדמאי. כי כל הדגן בארץ
 מעושר בדרך מרכזית כולל ממגורות
 לזרעים.

שהשוינו בין איסורי אכילה או הנאה
 לאיסורי סכנה. ויש לחלק ביניהם. איסור
 סכנה אינו בחפצא של הטבל אלא משום
 מצות "וזי בהם" המוטלת על הגברא. ועיין
 מרחשת (ח"א סי' כ') שהביא מב"ק (קט"ו ע"ב)
 שאין מגולה ראוי להפרשה, אע"פ שיש
 מגולה יש בו סכנה. ועי' ספרנו באהלה ש"ת
 (ח"ב סי' ס"ד) שהבאנו ראייה הפוכה
 מירושלמי תרומות (פ"ג ה"א) שיש מגולה דינו
 כעפר שאינו ראוי להפרשה. וא"כ זוהי
 מחלוקת הבבלי והירושלמי ואין בה הכרעה.
 ועי' חזו"א (דמאי ד', ג') שכתב שאין בהם
 איסור כילוי וא"כ אין נ"מ בין איסור אכילה
 לרעל. ז"ל: "אין הכונה שאין תרומה אסורה
 באכילה מתירה את החזולין ומפקעת איסור
 טבל... אבל טעמיה דבעינן היתר אכילה

סימן נב

תרו"מ בארטישוק

שאלה

בארטישוק כמעט ואין פסולת ומכיון
 שבימינו התרו"מ הולכים לאיבוד נהוג
 להפריש מהרע על היפה. אך בארטישוק
 כל הפרי יפה, והחקלאי אינו מוכן להפריש
 מהיפה על היפה ואם לא נמצא פתרון
 לבעיה הלקוחות יכשלו באכילת טבלים.
 וגם אם נדרוש מהחקלאי להפריש פרי יפה
 יש חשש שיהיה מי שייקח את התרו"מ
 ויאכלם, מכיון שאין הוא נרקב מהר וקשה
 להשמידו.

הועלה איפוא הרעיון לקצוץ את
 הארטישוק עם עוקץ גדול יותר, ואח"כ
 לקצוץ את העוקץ ולהשתמש בו לצורך
 הפרשת תרו"מ. משום שהעוקץ ראוי קצת

לאכילה, אחרי בישול, ויש אנשים
 האוכלים אותו, לכן שפיר יש לראותו
 כאוכל.

תשובה

א. בעיה זו נראה שיש לפשוט מן
 המשנה במסכת תרומות (פ"י מ"ה): "תלתן
 שנפלה לתוך הבור של יין — בתרומה
 ובמענ"ש, אם יש בורע כדי ליתן טעם, אבל לא
 בעץ". ועיין בתוי"ט (על מ"ו) שהוכיח שגם
 העץ הופרש כתרומה, דאל"כ לא ברור מה
 הרבותא. נמצא דלמרות זאת לא חלה
 קדושת תרומה על העץ.

אמנם שם (מ"ו) שנינו עוד:

"חבילי תלתן של טבל — כותש ומחזשב